

3. Український музичний архів: Документи і матеріали з історії української музичної культури / Упор. та заг. ред. Степаненко М. Б. — К.: Центрмузінформ, 1995. — Вип. 1. — 235 с., нот.
4. Гинзбург Л. С. История виолончельного искусства. В 4-х кн. Кн. 2: Русское виолончельное искусство до 60-х годов XIX века. — М.: Музгиз, 1957. — 579 с., ил., нот.
5. Академія музичної еліти України. Історія та сучасність: До 90-річчя НМАУ ім. П. І. Чайковського / Автори-упор. А. П. Лашенко та ін. — К.: Муз. Україна, 2004. — 560 с.
6. Гинзбург Л. С. История виолончельного искусства. В 4-х кн. Кн. 3: Русская классическая виолончельная школа (1860–1917). — М.: Музыка, 1965. — 617 с., ил., нот.

Юрій РУДЧУК,
кандидат мистецтвознавства,
професор

ГЕТЬМАН КИРИЛО ГРИГОРОВИЧ РОЗУМОВСЬКИЙ — ЗНАВЕЦЬ І ЛЮБИТЕЛЬ ВИТОНЧЕНОЇ МУЗИКИ

Ю. Рудчук. Гетьман Кирило Григорович Розумовський — знавець і любитель витонченої музики.

Стаття присвячена визначній постаті політичного та музичного життя XVIII ст. гетьману Кирилу Розумовському.

Ключові слова: гетьман, музика, Глухів, капела, оркестр.

Ю. Рудчук. Гетман Кирилл Григорьевич Розумовский — знаток и любитель утонченной музыки. Статья посвящена выдающейся личности политической и музыкальной жизни XVIII в. гетману Кириллу Розумовскому.

Ключевые слова: гетман, музыка, Глухов, капелла, оркестр.

Yu. Rudchuk. The hetman Cyrylo Hryhorovych Rozumovsky as connoisseur and refined music lover.

The article is dedicated to the personage of political and musical life of XVIII century — to the hetman Cyrylo Rozumovsky.

Key words: Cyrylo Rozumovsky, hetman, music, Hlukhiv, choir, orchestra.

К. Розумовський, третій син реєстрового козака Григорія Розума і Наталії Дем'янівни (народжена Демешко) — доньки козака з села Адамівки Козелецького повіту Чернігівської губернії, народився 18 березня 1728 р.¹ на хуторі Лемеші Козелецького повіту Чернігівської губернії. Як і свого старшого сина Наталія Дем'янівна віддала Кирила у навчання до місцевого чемерського дячка, де він і здобув початкову освіту. Завдяки старшому братові Олексію, що досяг неабиякого становища при дворі імператриці Єлизавети, К. Г. Розумовський отримав належне виховання. Його наставником був Григорій Миколайович Теплов (1720–1780 рр.) — син придворного опалювача, вихованець архієпископа Феофана Прокоповича, ад'юнкт Російської академії наук, статс-секретар у приймальні клопотань на найвище ім'я (1763 р.), таємний радник (1767 р.), скрипаль-аматор і композитор, автор першого друкованого збірника «Російські пісні», який сприяв професійному музичному розвитку свого вихованця.

Листування К. Розумовського свідчить про його постійний інтерес до музики. Любив він і рідні українські пісні. Згодом, у березні 1743 р., за розпорядженням брата Олексія він, під іменем дворянина Івана Івановича Обидовського, у супроводі Г. Теплового був відісланий за кордон для навчання в університетах Берліна, Геттінгена, Страсбурга, Кенігсберга [1, т. I, 23–30].

¹ Щодо року народження К.Г. Розумовського існують різні версії. О.О. Васильчиков подає такі свідчення: «В записке под заглавием “Знание дому фамилии его высокографского сиятельства, генерал-фельдмаршала Кирилла Григорьевича Разумовского”, хранящейся в архиве графа Уварова, годом рождения гетмана показан 1724 г. Это ввело нас в заблуждение в первом издании. С тех пор мы нашли другой старейший список той же записки (в бумагах покойной М.А. Крыжановской), где вместо 1724 г. выставлен 1728 г., что вполне согласно с показаниями прочих биографов гетмана и надгробною надписью в Батурине» [1, т. I, 3].

Здобувши освіту, навесні 1745 р. колишній сільський хлопчина повернувся до брата Олексія в Петербург і відразу був призначений дійсним камергером та став кавалером голштинського ордена Св. Анни. Крім різнобічних знань, К. Розумовський вивіз із чужих країв уміння вільно говорити французькою й німецькою мовами, по моді одягатися й добре танцювати. Успіх серед придворних красунь йому був забезпечений, а про інше мали подбати імператриця та старший брат. У 1746 р. він одружується з родичкою імператриці Єлизавети — Катериною Нарішкіною. Цей шлюбний союз забезпечував надійне майбутнє й відповідне становище у вищому світі, адже К. Нарішкіна була однією з найбагатших наречених Росії, а її посаг цілком міг стати формою вияву царської милості до кожного з тих, кого Єлизавета Петрівна хотіла відзначити при дворі. 6 березня 1746 р. на прохання української старшини та за підтримки Олексія Розумовського в Україні було відновлене гетьманство. 26 травня 1746 р. К. Розумовського призначено президентом Петербурзької академії наук. А вже 22 лютого 1750 р. за активного сприяння державної влади він стає гетьманом України [1, т. I, 120–125]. М. Ломоносов, на знак вдячності К. Розумовському за підтримку, присвятив йому ідилію «Полідор» [1, т. I, 137–142]. Автор використав традиційні пастухові мотиви ідилії для прославляння нового гетьмана, який в юності пас волів. У «Полідорі» яскраво проявляються мотиви української природи.

У зв'язку з виборами К. Розумовського імператриця Єлизавета підписала немало указів щодо України — було відновлено автономію Гетьманщини, права гетьмана поширено на Київ і Запоріжжя, тобто січовики підпорядковувалися гетьманові, відання «українськими справами» передавалося від Сенату до Колегії закордонних справ, наказувалося відродити Батурин як резиденцію гетьмана, звання гетьмана прирівнювалося до генерал-фельдмаршала, а К. Розумовський одержав титул сіятельного графа [1, т. I, 131–133]. Після обрання гетьманом він залишався президентом Петербурзької академії наук ще впродовж 20 років. На цій посаді Кирило Григорович перш за все взявся за реформування, намагаючись підсилити академію видатними закордонними вченими; також він сприяв зростанню місцевих академіків (Ломоносов, Тредіаківський, Крашенинников, Попов, Котельников, Козицький, Румовський, Сафронов, Красильников, Матіс). Довідавшись, що М. Ломоносов деякий час навчався в Києво-Могилянській академії, він ставився до нього з особливою повагою, допомагаючи йому морально і матеріально. Задовго до відкриття Московського університету він намагався запровадити навчання студентів в академії, щоби поєднати дослідницьку роботу з навчанням для більшої користі для держави. Домігся збільшення академічної суми жалування професурі, витребував в університет і гімназію кращих вихованців з Александровської, Московської й Новгородської семінарії, наказав видавати при академії перший у Росії журнал, що називався «Ежемесячные сочинения, к пользе и увеселению служащие». Але негативне ставлення академіків до реформ завадило К. Розумовському впровадити решту задумів щодо поліпшення діяльності академії [1, т. I, 79–92, 185–187].

1751 р. Кирило Григорович у супроводі Г. Теплова, з обозом у 125 підвід, кухарями, музикантами й акторською трупкою вирушив в Україну. На його думку, гетьманська резиденція не повинна була ні у чому поступатися європейським столицям. У Глухові ретельно готувалися до зустрічі гетьмана та публічного оголошення жалуваної грамоти на гетьманство [1, т. I, 148–152].

Коли він в'їздив у місто, то від Сівської брами і до гетьманського двору у два ряди було вишикувано 6 тис. козаків. Вони вітали гетьмана під звуки зведеного оркестру від десяти полків «з боєм на литаврах по військовому порядку» [8, 350; 1, т. I, 148–149]. Зустріч гетьмана у Глухові була надзвичайно пишною, лунала музика,

К. Розумовський

Батуринський палац, в якому за часів гетьмана К. Розумовського відбувались концерти та оперні спектаклі (фото П.П. Павлова)

литаври, рушничні й гарматні салюти. Можливо, саме на честь цієї події було написано хор у супроводі оркестру «Ми з приїздом [!] тебе поздоровляєм», що зберігається в нотній колекції Розумовських (автори музики і слів невідомі, примірник без титульного аркуша). Відразу був визначений придворний штат: перший помічник, нерозлучний Г. Теплов, капелан Юзефович, капельмейстер, новгородський сотник А. Рачинський та ін. [1, т. I. 152]. У гетьманській резиденції почалися бали, гуляння, бенкети в супроводі

інструментальної музики, ставилися французькі комедії.

Однією з причин тривалої і ретельної підготовки майбутнього гетьмана до від'їзду було ангажування трупи акторів, яку він вивіз із собою у гетьманську резиденцію, що, на його думку, не повинна була ні в чому поступатись європейським столицям. Імена та походження іноземців, які працювали в капелі гетьмана, виявити у повному складі не вдалося. Але документи Генеральної військової гетьманської канцелярії зі ЦДДА дозволяють дізнатися про кількох музикантів. Розумовський запросив професійних диригентів, таких, як Андрій Рачинський та Карел Лау. Виконавці підбиралися також талановиті — як вітчизняні, так і іноземні. 24 лютого 1752 р. від імені К. Розумовського у Відні було підписано контракти з п'ятьма музикантами — капельмейстером Вольфом, трубачами Себастьяном Гайном фон Гайлінгталом, Антоном Тіцом, Йозефом Ганауером і литавристом Венцеславом Лоренцом. Вони перебували у Глухові впродовж трьох років (1752–1755 рр.) у числі «служителів іноземців», які спочатку «утримувались на домову платню без зарахування їх до військової музики». Пізніше, відповідно до ордеру гетьмана К. Розумовського від 30.V.1754 р., «цих іноземців трьох трубачів та одного литаврищика» переведено «в число інших військових музикантів, забезпечуючи грошовою платнею й іншим по умовам їх контрактів в належний термін зі скарбу військового». За умовами контракту, укладеного у Відні, всі музиканти отримували наприкінці кожного місяця по 20 руб. на рік, а також відпускалося кожному в місяць свічок сальних по 6 фунтів, надавалася квартира при графському палаці, видавали одяг (мундири німецького зразка, на щодень і свята). Вони були зведені у звання домашніх офіцерів та їм призначено три чоловіки прислуги. Зі свого боку музиканти зобов'язувалися «його ясновельможності вірно служити своїм мистецтвом». Далі зазначалося, якщо по закінченню контракту вони служити більше не бажають, то за кошти графа можуть їхати до Відня [8, 4; 11, 2–7, 22]. Коли термін контракту закінчився, К. Розумовський віддав розпорядження про належну винагороду і влаштування від'їзду музикантів.

Після звільнення три трубачі капели К. Розумовського — Гайн, Тіц і Ганауер — потрапили на службу до придворного оркестру в Петербурзі. Імена цих музикантів зустрічаємо у записах камер-фур'єрського журналу від 1787 р. під час подорожі Катерини II Україною, коли для розважання імператриці з Петербурга було викликано Тіца і трьох його товаришів — Беера, Рабе та Реммі, для постановки ораторії Дж. Паїзіелло. Вони прибули до Києва 18.02.1787 р., а 2.04.1787 р. до Києва з Петербурга виїхало ще 12 виконавців на духових інструментах, серед яких були всі німці, окрім флейттраверсиста Осипова. Усі вони грали у складі оркестру графа П. Румянцева-Задунайського [7, 215–216]. В історичних документах згадується й про те, що музиканти-іноземці навчали музик К. Розумовського — під час перебування у Глухові «Щойно навчені трубачі цотири особи і литаврищик» Колесничевський Ілля, Кореневський Григорій, Макушинський Стефан, Солянников Максим та Харченко Василь. По закінченню

навчання вони були зараховані військовими гетьманськими музикантами із платнею по 50 руб. на рік і видачею одягу на 39 руб. Їм, як і музикантам-іноземцям, видавали мундири німецького зразка раз на два роки. А під час перебування за межами України кожен отримував на харчі по 4 руб. в місяць зі скарбу військового. «Хлебное жалование» нараховувалося щомісяця, вони його отримували натурою або грошима. Крім того, на Паску військовим музикам видавали одяг (називався «барма» або «барва»), який сплачувався з козацьких грошей [11, 2–7, 22].

Згодом капела К. Розумовського досягла дуже високого рівня виконання. Ось що засвідчує дослідник російської культури, німець зі Швабії, який гостював у Розумовського, Я. Штелін: «Під керівництвом цього великого знавця і любителя витонченої музики гетьмана Кирила Григоровича Розумовського в Глухові в Україні була організована здебільшого з росіян (мають на увазі українці — Ю. Р.), і лише кількох іноземців, домашня капела, подібної до якої в Росії до цих пір не існувало. Капела налічувала сорок з гаком добре навчених музикантів, з яких кожен міг з честю виступити самостійно на своєму інструменті» [13, с. 90]. Можна припустити, що в гетьманському оркестрі були солісти майже на всіх інструментах, які грали концерти у супроводі оркестру, а також різноманітні ансамблі, яких у нотному зібранні Розумовських велика кількість.

У 1752 р. імператриця Єлизавета запросила гетьмана К. Розумовського і його родину до московського імператорського палацу [9, с. 456]. Разом із ним виїхала й капела. В 1753 р. відбулись її перші виступи у московському палаці гетьмана у присутності двору та інших високопоставлених осіб. Я. Штелін відзначав: «Серед виступаючих був один молодий співак з України на ім'я Гаврило, який володів витонченою манерою співу і виконував найскладніші італійські оперні арії з художньо вишуканими каденціями. Згодом він виступав у концертах двору і також користувався величезним успіхом» [13, с. 90].

Виступи цього блискучого співака й інших його земляків, які мало чим поступалися йому в майстерності співу, навели імператрицю Єлизавету на думку поставити оперу російською мовою (досі опери ставилися здебільшого італійською). Поетові Олександрові Петровичу Сумарокову було доручено підібрати текст для лібрето. Він обрав чудову історію із Овідія «Цефал і Прокріс». Музику написав придворний капелмейстер і композитор, італієць Ф. Арайя, який вдало передав почуття і образність цього твору. Опера з великим успіхом була виконана у Петербурзі у 1755 р. на Масляну. Учасниками постановки (серед яких були й досить юні особи, яким ледь виповнилося 14 років) були віртуозна клавесиністка, молодша донька придворного лютниста Білоградського Єлизавета, співаки Гаврило Марцинкович («Гаврилушка»), Микола Клуитарев, Степан Крашевський, Степан Євстаф'єв — усі вони вразили публіку точними інтонаціями та фразуванням, технічною майстерністю, чистим виконанням арій та каденцій, виразною декламацією та природною акторською грою. Найбільше відзначився Гаврило Марцинкович. Це був триумф українських співаків і музикантів, які виконали оперу російською мовою. По закінченню вистави їм аплодували імператриця і весь двір. А за кілька днів цей успіх став відчутним і матеріально, коли Єлизавета подарувала всім артистам першокласне сукно, а Ф. Арайя одержав коштовну соболіну шубу і 100 золотих напівімперіалів (500 руб.) [13, 90–91].

Диригентами, які служили при дворі К. Розумовського, були українець Андрій Рачинський; відомий закордонний валторніст, удосконалювач рогового оркестру, чех за походженням — Карел Лау та Керцель (Керцелі) Франц (Йосипович) — віолончеліст, капелмейстер кріпацького оркестру К. Розумовського в Москві, організатор концертів за участю рогових та симфонічних оркестрів (до середини 1790-х рр.). Автор віолончельних концертів. Імовірно бував і працював у Глухові (кін. 1760-х рр.) [14, с. 109].

Музикознавець М. Гейліг подає відомості, що у 1758 р. театром К. Розумовського під орудою К. Лау було виконано оперу Г. Раупаха² «Альцеста» у супроводі рогового оркестру [2, с. 10]. Для рогового оркестру, як оркестру специфічного, треба було робити нові оркестровки й писати нову власну музику. Карел Лау, безсумнівно, і перекладав твори, і обробляв народні пісні. Його перу належали концерти для валтор-

² Герман Раупах – німецький композитор, клавіцимбаліст (автор опери «Альцеста»), капелмейстер при російському дворі з 1775 р. до (приблизно 1762 р.).

ни, що цінувалися меломанами, однак не були надруковані, а місцезнаходження рукописів невідоме. Жодного його твору немає у зібранні Розумовських. Отож композиторська спадщина Карела Лау поки що невідома. Єдиний зразок — фрагмент «Менуету» — було надруковано в додатку до праці І. Гінріха з дуже складною фігурацією (віртуозні пасажі тридцять другими) в дискантовому голосі (зберігається в Російській національній бібліотеці у Санкт-Петербурзі). Це свідчить про дуже високу майстерність гетьманських музик, оскільки гра в роговому оркестрі вимагала віртуозного володіння інструментом. Це лише підтверджує, що рогові музичні інструменти були вдосконалені К. Лау гральними отворами подібно до корнета (цинка), інакше такі віртуозні пасажі неможливо було б виконати. Через деякий час К. Розумовський продав свій роговий оркестр Г. Потьомкіну.

У двірському побуті К. Розумовського музика використовувалася традиційно для того часу. Виконувалися кращі зразки світової класики, але велике місце відводилось і народній музиці, що мала здебільшого прикладне значення. Постійно звучала і музика духова. Із спогадів М. Ханенка, який входив до складу старшини, дізнаємося, що кожної неділі, після служби в гетьманському монастирі: «... ясновельможний слухав обідні в монастирі, потім при столі гетьманському, після обіду, слухали музику...» [10, 463, 471–472].

І насамкінець зупинимось на характеристиці музичного життя двору Розумовських, яку подає автор книги про родину Розумовських А. Васильчиков: «У палаці гетьманському давалися бенкети з інструментальною музикою, і бувала навіть французька комедія. Першу комедію давали в новому гетьманському палаці, вона називалася: *La foire de Hizim* («Ізюмський ярмарок» (автор невідомий) — Ю. Р.). Одним словом, все придворне Петербурзьке життя в скороченому вигляді повторювалося в Глухові» [1, с. 152].

З цього прикладу ми бачимо, що Глухів був культурною столицею і мистецьким взірцем для всієї України. В його театрі поряд із співаками з Італії та Франції виступали такі видатні майстри, як Г. Марцинкевич, М. Полторацький, Г. Головня, В. Іванов. Можливо, що гетьманське двірське музично-театральне життя вплинуло на культурно-мистецький розвиток в Україні.

Згідно з розписом штату петербурзького дому в 1774 р., Кирило Розумовський мав тільки двох співаків при церкві, які отримували по 4 карбованці на місяць, що відповідало оплаті праці кухарів та лакеїв. Крім того, церковним співакам видавалося 20 крб. на рік на одяг і раз на три роки ще 10 крб. Ще три музиканти (інструменталісти) мали досить високу щомісячну платню 12,5 крб., що дорівнювало платні священника, ліврейного швейцара або дворецького. Музикантам слугував спеціальний служка. Крім щомісячної платні, їм додавалося по 40 крб. щорічно на одяг. У штатному розпису зазначено конкретні витрати хазяїна на службовий одяг музикантів, що був таким самим, як і в інших слуг. На рік кожному музиканту було необхідно: «кафтан афсьянський сукна алого, на всю пару с двоими штанами 7 ар[шин], ціною по 3 р[убля] — 21 р. Стамеду красного 4 ар. с 1/2 по 50 к[опеек] — 2.25. Стамеду белого 2 ар. по 5 к. ар. — 1 рубль. Позументу на камзол только один, узкого 25 ар. Весом 10 лот, по 80 к. за лот — 8 р. Пуговиц кафтанних 2 1/2 портища, по 50 к., портища — 1.25, камзольных 3 1/2 портища по 25 к., портище — 87 1/2. Портному за работу 5 р. [Итого] 39 р. 37 1/2 к.» [1, LXXXV — LVXXXVI]. За практикою XVIII ст. музикантами могли бути і лакеї і «афіс'янти», які мали такий самий одяг, тому справжній склад оркестру за штатом дому виявити складно. Водночас у 1774 р. в Анічковському палаці, ще одному місці проживання родини Кирила Розумовського у Санкт-Петербурзі, було ще двоє співаків із оплатою по 16 крб. на рік та додатково на одяг їм видавалося ще по 6 крб [1]. Вірогідно, що музикантів було більше, оскільки у штатному розпису вказані тільки спеціально найняті, а, наприклад, пажі, лакеї або інші слуги, які могли грати в домашньому оркестрі «за сумісництвом», не одержували за це окремої платні. До того ж частина музикантів капели могла мешкати в Україні разом зі своїми родинами, і саме через це не входили до штатного розпису санкт-петербурзького дому. У 1799 р. при дворі екс-гетьмана було 261 осіб, в тому числі: 1 капельмейстер (прізвище не зазначене), 14 музикантів, 18 співаків, 1 палітурник та 2 його учні [1, с. 467]. Звичайно, 14 музикантів було цілком достатньо для виконання як камерної, так і симфонічної музики того часу. У складі капели були і егері, що грали на валторнах. Крім того, ще були діти півчі, що не враховувалися.

Після смерті К. Розумовського (1803) частина музикантів і співаків стала власністю його сина Андрія, який, будучи послом у Відні, лише зрідка приїжджав в Україну і мало займався справами своїх підлеглих. В основному він обмежувався тим, що продовжував надсилати з-за кордону ноти. У 1810 р. батуринський палац Розумовських відвідав І. Долгорукий і слухав там спів графського хору з 12 чоловік. Той хор був залишком капели, яку раніше тримав А. Розумовський у Відні. «Він виконав ряд кантів та українських народних пісень, — писав Долгорукий. — Я завжди знаходив щось таке... що йде прямо до душі; вони мене заспівали до сліз» [5,317]. В інших записах той самий автор повідомив, що ці півчі навчались свого часу у Бортнянського. Регентом тоді був Чухнов — досвідчений музикант, хороший організатор.

На сторінках музичної колекції Розумовських залишилось небагато, але дуже цінних свідчень про музикантів, які талановито виконували складні твори Баха, Гайдна, Генделя, Моцарта, Вебера. Це імена диригентів капели — К. Лау, Франц Керцель (капельмейстер оркестру К. Розумовського у Москві); регентів — Андрій Рачинський, Корнелій Юзефович, Чухнов; музикантів, які входили до складу оркестру театру Розумовських, — Павло Прокопович (violino), Олександр Ознобишин (violino I), Сава Приходовський (violino), Іван Посніков (violino II), Яків Дроздовський (violino II), Павло Полторацький (viola I), Олександр Осипов (viola II), Григорій Осипов (viola II), Фома Бучинський (corno I–II), який, окрім того, ще грав на віолончелі та контрабасі, Кирило Ашитков (oboe I), Андрій Базилевський (oboe II) [12, 438–441]. В архівних документах та матеріалах знайдено відомості про українських військових музикантів — Стефана Макушинського, Іллі Колесничевського, Григорія Корневського, Василя Харченка (оперного співака і музиканта — трубача), Максима Солєннікова (литавриста), Павла Голубовського, Якова Рокочі (трубачі); іноземних військових музикантів — Йосипа Ганнаура (трубача), Себастьяна Гейна (трубача), Вячеслава Лоренца (литавриста), Антонія Тіца (трубача) та капельмейстера Вольфа. Узагалі до нас дуже мало дійшло імен виконавців того часу з тієї причини, що про імператорські театри і акторів та музикантів «які перебували на службі у Ї величності» заборонялось писати в газетах. Такий наказ підписав О. Розумовський, будучи міністром освіти Росії [5].

У середині XVIII ст. гетьман К. Розумовський у Глухові, а пізніше в Батурині, започаткував мистецький осередок, де на високому професійному рівні презентувалися твори оперного, балетного і музично-інструментального мистецтва. Цей осередок вніс нові бачення у розвиток культурного життя в Україні і прогресивні на той час мистецькі засоби. К. Розумовський зробив Глухів культурною столицею (маленьким Петербургом) і мистецьким взірцем для всієї України. Першою комедією, яка була зіграна у новому гетьманському палаці, була постановка «La foire de Hizim» («Ізюмський ярмарок»).

У результаті потужного впливу артистичного центру К. Розумовського мистецтво поширювалося по всій Україні, адже місцеві поміщики рівнялися на культурне життя гетьманського двору, засновуючи театри та оркестри — рогові, струнно-духові та симфонічні. Навіть дрібні власники мали невеликі інструментальні ансамблі.

Мистецький осередок К. Розумовського не замикався в рамках палацового життя — він забезпечував певний демократизм і встановлював зв'язки не тільки з аристократичною верхівкою, а й був доступний широкому колу простих краян, які могли користуватися бібліотекою та насолоджуватися мистецтвом. Для них цей артистичний центр перетворився на храм.

З огляду на кількість творів у нотному зібранні Розумовських, у концертних програмах виконувалися різноманітні інструментальні п'єси, опери та музичні комедії, в яких брали участь європейські співаки з Італії, Франції і поряд з ними виступали видатні вітчизняні митці — Г. Марцинкевич, М. Полторацький, Г. Головня, В. Іванов та ін. Такі феномени концертного життя були найкращим виявом розвитку мистецтва і його впливу на культурне життя в Україні. Це давало можливість перебувати в курсі новинки у галузі інтелектуального і художнього життя Європи.

Таким чином, величезна заслуга у розвитку глухівського та батуринського мистецьких центрів належить К. Розумовському, який спромігся при своєму дворі зібрати та згуртувати найкращі мистецькі таланти, створивши всі умови для їхнього творчого розвитку.

З іменем гетьмана К. Розумовського пов'язані добродійницькі акції: будівництво архітектурних пам'яток — вхід і дзвіниця Троїцько-Іллінського монастиря в Черні-

гові (1771 р.), Воскресенська церква в Батурині (1803 р.), кругла церква із кам'яним іконостасом, обведена іонічною колонадою, в Яготині. Завдяки фінансуванню і керівництву К. Розумовського було здійснено будівництво Маріїнського палацу й Андріївської церкви у Києві (архітектор Бартоломео Растреллі). Він робив щедрі внески у православні храми, зокрема на церкву села Лемеші.

Біограф родини Розумовських О. Васильчиков відзначав, що ще за життя графи Олексій та Кирило Григоровичі користувалися великою повагою. Навіть Катерина II відгукувалася про них, що вона «нікогда не знавала семейства временщиков³, более всеми любимого». Особисто К. Розумовського у своїх записках вона характеризувала так: «Він був гарний собою, оригінального розуму, дуже приємний у спілкуванні, і розумом перевершував свого брата, що також був красень, але був значно великодушнішим та благодійнішим, ніж він» [1, т. I, VIII]. «Усі красуні при дворі були у нього закохані. Я не знаю іншої родини, — продовжувала Катерина, — яка б мала таку милість при дворі, була б так всіма любима, як ці два брати» [1, т. I, 58].

Причину цієї любові вгадати не важко: Розумовські не цуралися освіти, жили народним життям, полюбили все вітчизняне, і слова Г. Державіна з оди «Вельможа» якнайкраще характеризують їх:

Я князь, коль мой сияет дух,
Владелец — коль страстьми владею,
Боярин — коль за всех болею,
Царю, отчизне, церкви друг.

Німецький письменник Гун Фон-Оттон, у своїй книзі відмітив, як народ шанує свого графа і зберігає світлу пам'ять про нього: «Сколько я ни ездил по здешней стороне, везде находил, что и старые, и малые, и дворяне, и простолюдины без изъятия, все единогласно прославляют память графа Кирилла Григорьевича, быв исполнены искреннейшего к покойному почитания и благодарности. Времена, в кои он жил посреди их, называют златыми» [1, т. I, 462;3;4].

1. Васильчиков А. Семейство Разумовских: В 5 т. — Санкт-Петербург, 1880. — Т. I. — 486 с.
2. Гейліг М. Ф. До історії рогової музики на Україні / Гейліг М. Ф. // Українська музична спадщина: 36. статей. — К.: Мистецтво, 1940. — С. 9–14.
3. Гун фон-Оттон. Поверхностные замечания по дороге от Москвы в Малороссию. В 3 ч. Ч. 2: Путешествие от Почепы к Киеву, Октябрь 1805 г. — М.: Тип. Бекетова. — 1806. — 124 с.
4. Гун фон-Оттон. Поверхностные замечания по дороге от Москвы в Малороссию. В 3 ч. Ч. 3: Возвратный проезд от Яготина до Москвы, 1806 г. — М.: Тип. Бекетова. — 1806. — 351 с.
5. Дзбанівський О. Т. Музична бібліотека Розумовського О. К. Рукопис // Архів ЦНБ АН України ім. В. І. Вернадського. — Оп. 2, Од. зб. 35.
6. Долгорукий И. М. Славны бубны за горами или путешествие мое кое-куда 1810 г. // Чтение в Императорском Обществе Истории и древностей России при Московском университете, 1869. — Кн. 3. — С. 317–318.
7. Есинов Г. В. Путешествие императрицы Екатерины II в Южную Россию в 1787 г. // Киевская старина. — 1891, февраль.
8. Мусієнко П. «Зірки» глухівської сцени // Народна трибуна (Глухів). — 1962. — 30 червня.
9. Половцев А. А. Русский биографический словарь: В 25-ти т. / Половцев А. А. — СПб.: Императорское русское историческое общество: Типография И. И. Скороходова, 1910. — Т. 14. — С. 452.
10. Ханенко М. Дневник // Киевская старина. — 1886. — Ноябрь–декабрь. — Т. XVI. — С. 463, 471–472.
11. ЦДІАК Ф. 51. Оп. 3, Спр. 12224. — Арк. 22.
12. Черпухова К. М. Нотне зібрання Розумовських — цінна пам'ятка музичної культури другої половини XVIII — першої половини XIX ст. // Наука і Культура / Черпухова К. М. // Україна. — 1986. — Вип. 20. — С. 438–441.
13. Штелин Я. Музыка и балет в России XVIII в. / Штелин Я. — Ленинград: Тритон, 1935. — 189 с.
14. Щепакін В. М. Чеські музиканти як фундатори симфонічного виконавства в Україні / В. М. Щепакін // Культура України: 36. наук. пр. / Харк. держ. академ. культури. — Х.: ХДАК, 2000. Вип. 7. Мистецтвознавство. — С. 152–166.

³ Особа, що зайняла високе становище завдяки покровительству правителя.